

VINCZE RICHÁRD

Környezet és humántudomány

Az Environmental Humanities alapvetéseiről, céljairól,
kiemelt kutatásairól röviden

I.

Az *environmental humanities* (magyarul talán érdemes környezeti humántudományoknak fordítani, bár egyezményes elnevezéssel még nem rendelkezik e terület, ezért most jobb megfelelő híján ezt javaslom) indulása óta egy többfókuszú és igen összetett problémakomplexum fenyegetéseire igyekszik érvényes válaszokat, valamint gyakorlati megoldási stratégiákat nyújtani. A vészjósló, sokszor negatív utópiaként elgondolt globális ökológiai krízis különféle aspektusai az 1970-es évektől folyamatosan, egyre összetettebb és szerteágazóbb módokon váltak sokrétű, figyelemre méltó kutatások témáivá. Mindamellet, a témával foglalkozó szaktanulmányok, gondolatébresztő esszék és sok esetben heves vitákat kiváltó konferenciaelőadások olyan környezeti terhek vizsgálataival foglalkoztak, mint például az üvegházhatású gázok kibocsátása; a világ népességének gyors növekedése; a savas eső, a fogyasztás mértékének fokozódása; a natúra erőforrásként történő kiaknázása – fontosnak, sőt elkerülhetetlennek tartották, hogy a (végtelen) növekedésbe vetett bizalom koncepcióját is kritika alá vonják. Ez a lépés minden bizonnyal azzal is összefüggésbe hozható, hogy az angol tudományosságban science-ként hivatkozott „tudományterület” (ez volna a magyar természet-tudományok megfelelője, és ennek a „párja” a humanities) illetőségi körébe tartozó objektív folyamatok elemzésétől kissé eltávolodva, az EH először ismerte fel az ember szerepét, ágenciáját e folyamatokban, sőt akár azt is ki lehetne jelenteni, hogy először közelített meg spekulatívabb, absztraktabb – mint például a növekedésre, az életre, az antropocentrizmusra rákérdező – gondolatköröket is.

Az ilyen irányú, szabadon burjánzó publikációkkal, vagy – szakmailag korrektebben fogalmazva – a kutatási mező expanziójával és intézményesülésével kapcsolatban a 2000-es évektől kezdődően egyre erősebb, nyilvánvalóbb metodológiai és episztemológiai kritériumokat, alapvetéseket kezdtek el megfogalmazni a különféle aldiszciplínák tudományos munkatársai. Ez a sűrűsödési pont, vagy pontosabban az a fázis, amikor az EH kezdte megvetni a lábát a tudományos diskurzusok kusza rendszerében, éppen az ezredforduló táján, a bölcsészettudományok „válságával” egyidőben mutatkozott. Ekkortájt, a humántudományok kérdésessé válásának periódusában, a bölcséleti diszciplínák felsőoktatási rendszerei pénzügyi szerkezetátalakításokkal, forráselvonásokkal és leépítésekkel szembesültek, amelyek elhúzódo és túlfűtött nyilvános vitákat generáltak a humántudományok kutatásainak jövőjéről és jelenbeli (mondhatni akár mindenkori) hasznosságáról. Nem véletlen, hogy

az ökológiai kérdésekre „szakosodott” kutatók és egyetemi oktatók jelentős tömege éppen a környezeti humántudományokban látta a bölcsészettudományok számára az ideális verifikációs potenciált, ugyanis ezen újonnan körvonalazódó mezőt sokan egyenesen úgy értékelték, mint a fentebb felsorolt összetett társadalmi-környezeti problémákra adott/adható pozitív válaszlehetőségek forradalmi tárházát. Sőt mi több, prominens gondolkodók egy új, zöld központú kritikai elmélet rendszerének alapköveit is beleláttni kívánták az EH térnyerésébe. Hovatovább nemcsak egyfajta kibővítésként, a természettudományos vizsgálódások vakfoltjait kiegészítő irányzatként, hanem azokhoz képest egyenrangú félként gondolták el ezt az „időszerű” szempontrendszereket kínáló diszciplínát a környezeti katasztrófa ellen vívott harcban.

Azt is fontos megemlíteni, hogy ezen úttörőnek is tekinthető kutatók közül sokan tekintélyes és szerteágazó tapasztalatokkal és támogatottsággal rendelkeztek különféle közérdekű csoportokban, múzeumokban, nonprofit és politikai szervezetekben. Így nem véletlen az sem, hogy a bölcsészettudományok applikálhatóságába és jelenbeli problémamegoldásába vetett hit újrafogalmazása, a kutatásaik gyakorlati irányultsága (fontos, politikai és edukatív aktorokat magába foglaló intézményrendszerekkel összekapcsolódva) egyúttal a humántudományi kutatások értékebe és szervezettségébe, „beszervezhetőségébe” táplált új bizalmat, hovatovább politikai elköteleződést is tükrözött. Az ekkortájt megjelenő új intézmények, csoportok és kutatói diskurzusok tehát közös erővel kísérelték meg felhívni a szélesebb társadalmi nyilvánosság figyelmét arra, hogy a társadalom- és természettudományok mellett a humántudományok is kiemelt szerepet játszanak az ökológia tárgykörében. Hogy ebben az elfogadtatásban, mondhatni (tudomány)népszerűsítésben sikert érhessenek el, természetesen az EH rendszerének alapjait adó koncepciók részletes kidolgozására volt szükség. A továbbiakban – az EH intézményrendszerének bemutatása mellett – ezek számbavételére vállalkozik e dolgozat. Ezeket az alapvetéseket azért is szükséges külön érinteni, mert egyrészt ezek azok az elméleti irányelvek, amelyekkel a kutatók saját és szakterületük szakmai megbízhatóságát szavatolhatják, elsősorban azért, hogy filozófiai alapművek kritikáját nyújtják, méghozzá éppen azokat, amelyek az ökológiai krízisért szerintük kiváltképp felelősek lehetnek.

Az első ilyen alapvetés, amely bizonyára az EH kutatásainak elméleti origóját is jelenti, az Environmental Humanities egyik összegző műve¹ első fejezetének (*Emergence of Environmental Humanities*) meglátása szerint éppen a kanti értelemben vett önmagában létező dolog (*Ding an sich*²) elutasítása, annak kritikai elemzése. Ez természetesen – az ökológiai diskurzusokban kevésbé jártas olvasók számára – elsőre nem igazán

¹ Robert S. EMMETT, David E. NYE, *The Environmental Humanities: A Critical Introduction*, Cambridge, MIT Press, 2017.

² A fogalomhoz lásd ezeket a szócikkeket: <https://www.britannica.com/topic/thing-in-itself>; LENDVAI L. Ferenc, NYÍRI Kristóf, *Kant = A filozófiai rövid története: a Védáktól Wittgensteinig*. http://www.hunfi.hu/nyiri/vw/vw_nkl_kant.htm (Letöltés ideje: 2023. július 2. – a dátum a tanulmány valamennyi internetes hivatkozására érvényes)

tűnik gyümölcsözőnek az ökológiai fókuszú kutatások tekintetében, azonban jóval nagyobb és központibb jelentősége van, mint az először mutatkozik. Röviden a következőkről van szó: az 1781-ben megjelent *A tiszta ész kritikájában* Kant megfogalmazta a német idealizmusnak azt az ismeretelméleti axiómáját, amely voltaképpen azt állítja, hogy az érzékelés (görög megfelelőjével: maga az *aiszthészisz*) nem az önmagában létező dolgokról szerez tudomást, nem azokat érti meg valamiképpen (a heideggeri formulával: *etwas als etwas*), hanem pusztán ezeknek egyfajta, a tudatban keletkező felfogását. Ennek az ismeretnek a tárgya ennyiben nem a dolog magában, hanem csak annak megjelenése, a jelenség (*phaenomen*) önmaga. Ezzel ellentétben, kissé leegyszerűsítve, a jelenséggel szemben határozhatóak meg a magukban lévő dolgok, melyek a megismeréstől függetlenek, közöttük nyilvánvaló kauzális összefüggés pedig nincsen. Ezek azok a dolgok, amelyek önmagukban állnak, és nem ismerhetők, érhetők el a maguk valóságában.

Ezt az alapvetést a filozófiai tradícióban sokszor és sokféleképpen illették kritikával. Ezekhez a bírálatokhoz kapcsolódnak az ökológiai fókuszú humántudományok kritikai észrevételei is, amelyek többek között a hálózatelmélet, valamint az *actor-network theory* burjánzó fogalmait hasznosítva állítanak Kant meglátásával homlokegyenest ellentétes véleményeket. Éppen azt jelzik e kritikai észrevételek (persze, kapcsolódva számos egyéb kortás filozófiai alapfelgondoláshoz), hogy különálló és elszigetelt dolog vagy tárgy nem létezik és nem is létezhet önmagában, ezért pontosabb lenne egyfajta olyan hálózati rendszerről beszélni, amelyben minden létezőt a kapcsolatainak milyenségei, pozíciói, helyiértékre való „beállásai” határoznak meg. Innen tekintve a Ding an sich problémájára, e létezők – az EH szerint – önmagukban nem képviselnek értéket, csupán akkor vesznek fel jelentésszerű pozíciókat és lehet egyáltalán funkciójukat megérteni, ha a hálózatok részeként kezelik azokat. Visszakanyarodva a környezeti humántudományok kritikájához: éppen ezért állítják az EH-kutatásai azt, hogy az olyan természettudományos vizsgálódások, amelyek az ökológiai problémák elemeit önmagukban, elszigetelten értelmezik, és nem veszik figyelembe azok filozófiai, társadalmi, kulturális és politikai beágyazottságát, elsiklanak a tényleges megérthetőség felett, emiatt pedig már eleve nagyívű céljaik is kifejezetten sok hiányossággal lesznek terhelvek.³ Egy remek példa erre a műanyagszennyezés bár égető, de gyakran túlhájpolt kérdésköre lehet: szinte képtelenek vagyunk megérteni a műanyagszennyezés igen komplex jelenségét, hogyha nem vizsgáljuk meg például a fogyasztói viselkedés pszichológiai összefüggéseit, a médiaipar működésének hatásait, valamint – hogy még egyet említsek – a politikai és gazdasági érdekcsoportok ideológiai alapú szövetkezéseit. Ezeknek az aspektusoknak a felkutatása nélkül, pusztán természettudományos eszközökkel, a jelenséget önmagában, elszigetelten vizsgálva képtelen vagyunk érdemben javítani a „plastic pollution” kiterjedésén.

Az önmagában vett dolgok, vagyis a kanti axióma kritikájával szoros összefüggésben az is egyfajta alapvetése az EH-nak, hogy az emberi létezők sem a természettől

³ Ehhez még érdekes adalék: EMETTT, NYE, 4.

különálló és elszigetelt létezők, hanem annak lényegi, rendszeralkotó tagjai. Sőt mi több, számos kutatás – kissé persze spekulatívan – azt állítja, hogy ráadásul még csak nem is kiemelkedő konstitutumai. Így tehát az a 19. és a 20. századig (több esetben talán még a mai napig) leginkább meghatározó natúra-koncepció, amely azáltal jön létre, hogy a természetből kizárja az emberit, megkérdőjelezhető, sőt ez is az egyik központi feladata az EH kutatásainak. Vagyis, amikor egy ökológiailag elkötelezett hallgató, fiatal, vagy már régebb óta zöld témákkal foglalkozó kutató bárminemű vizsgálódást kezdeményez, tegyük fel, a környezeti viszonyok politikumáról, vagy éppen pszichológiai aspektusairól, nulladik lépésként ezt az igen nagy hagyománytörténettel rendelkező fogalmat kell újraértelmeznie úgy, hogy egy olyan természet-koncepció keletkezzen, amelynek része az emberi létező is, és nem tart fenn egy művi különbségtévesztést társadalom és természet között. Ennek természetesen az is az egyik, ha nem a legfőbb következménye, hogy az emberiről innentől az evolúciobiológiai keretrendszer figyelembevétele nélkül nem sok mindent mondhatunk.⁴ Ráadásul ha teológiai fejtegetésekbe bocsátkoznánk, akkor azt is csupán annak a belátásával tehetjük meg, hogy az ember is része a természetnek, vagyis halandó, testtel rendelkező (ennyiben matéria) és legfőképpen állati létező.⁵

Az EH egy következő, kifejezetten fontos alapvetése szerint az emberi létezőknek nincsenek elsőbbséget és hierarchikus fölényt biztosító jogaik vagy státuszaik más nem-emberi fajokhoz képest. Sem természettől adottan, sem történelmileg, sem teológiaiilag nem determináltak erre. Mivel az ember ugyanannak az ökológiai rendszernek a része, mint például az emberszabású majmok vagy bármilyen egyéb növényi és állati létező, az sem várható el, hogy az állatok és a növények valamiféle nyersanyagként vagy erőforrásként mindig elérhetőek legyenek az emberek számára. Ez az elgondolás azért téves, mert éppen azt a hierarchiát próbálja meg beleírni a létezők rendszerébe, amely nem természettől adott, sőt a kizsákmányolással és a pusztaságon felőli értékelhetőséggel éppen azt szünteti meg, amely közös ezekben a létezőkben: azt, hogy mindnyájan a natúra szükségképpen és rendszeralkotó komponensei. Az emberi létező tehát azzal, hogy aktív és sok esetben radikális szerepet vállal a többi természeti létező felhasználásában és kizsákmányolásában, paradox módon éppen

⁴ E fogalmi dekonstrukció voltaképpen az *animal studies* kutatásainak is az alapját biztosítja.

⁵ Az ember mortalitásának és állati mivoltának szemszögéből érdekes lehet a keresztény értelmezésekről, keresztény ökológiai véleményekről beszélni. Mint az ismeretes, számos keresztény fundamentalista közösség véli azt, hogy amikor az emberi meghatározhatóságának kérdése kerül megválaszolásra, akkor az evolúció ellenében teremtéstörténetről szükséges beszélni. Így azt is állítják – s ez természetesen már igen heves teológiai vitákat képes gerjeszteni –, hogy az ember natúrán kívüli létező, ugyanis az Imago Dei értelmében pusztán az isteni hasonlatosságára teremtett. Ugyanakkor azt sem lehet elhallgatni, hogy a Katolikus Egyház nem evolúciótagadó, számos olyan írás jelenik meg a szentszéki hivatalok által, amelyben a „teremtéstörténet védelméről” beszélnek ugyan, de a modern tudományos alapelveket átvéve fogalmazznak meg az ökológiai témákban releváns véleményeket. Érdemes itt emlékezni Ferenc pápa 2015-ben kiadott Laudato Sí enciklikájára is, amely igen radikális hangnemével nem sokban tér el a kortárs ökofilozófusok és klímaaktivisták szövegeitől.

annak a rendszernek az elemeit pusztítja el, amelynek maga is a része. Ezért tartja kiemelt és kardinális jelentőségűnek az EH azt az axiómát, hogy minden létezőt a saját helyi értékén szükséges kezelni, és saját hasznosságát a rendszerben elfoglalt helyéhez és funkciójához szükséges mérni. Következésképpen, ha pusztán ideológiai szempontból vizsgáljuk e „mozgalom-tudományát”,⁶ az EH posztantropocentrikus, lapos ontológiát valló alapokon áll, célja az emberi perspektívaltság dekonstrukciója azért, hogy egy kiterjedtebb, minden élőlényre egyaránt érvényes etikai alapállást legyen képes megfogalmazni.⁷

Szintén egyfajta hierarchiakritikaként, ugyanakkor nem a létezők individuális egyenrangúságát, hanem csoportok azonos ontológiai szinten való elgondolását fogalmazza meg az az alaptétel, mely szerint a nyugati kultúra nem áll a többi kultúra felett. Ezáltal implicit módon azt is kinyilatkoztatja, hogy mindenféle tudás hely- és időspecifikációkkal rendelkezik, vagyis minden kultúra egy sajátos rendszer szerint értelmezhető és értelmezendő. A kulturális relativizmus gondolata persze nem újdonság, hiszen már több évtizede elterjedt a kulturális antropológia vizsgálati módszereinek alapvetéseként. Robert S. Emmett és David E. Nye ekképpen kommentálja a fentieket:

az európai birodalmi terjeszkedés korában (nagyjából Kolumbusz korától a huszadik század közepéig) a technológiai fölényt gyakran a kulturális fölény bizonyítékának tekintették. A földek mezőgazdasági „fejlesztése”, majd a fejlett gépek irányítása a kulturális fejlettség mércéjévé váltak. Bármennyire is elítélendőnek tűnik ma ez a nézet, legalábbis feltételezte, hogy egyetlen nép sem eleve alsóbbrendű, és hogy egy nép a nyugati technológiák átvételével válhat „fejletté”. Azt az elképzelést azonban, hogy a bonyolultabb és erősebb technológiák eredendően jobbak, nehéz fenntartani. A tudomány és a technika magas szintje a felsőbbrendűség bizonyítékának tűnhet, mégis, egyetlen ország sem rendelkezett fejlettebb tudományos közösséggel, mint Németország, amikor a náci párt átvette az irányítást. Észak-Korea felsőbbrendű-e Dél-Koreával szemben, mert atomfegyverekkel rendelkezik? Vajon a spanyolok kulturálisan felsőbbrendűek voltak az aztékoknál, mert acélkardjuk és pánccéljuk volt, és a közlekedésben a kereket használták?⁸

Természetesen e fentebbi alaptételhez kapcsolódik a globalizáció, pontosabban az ökológiai problémakomplexum globális értelmezése is. Eszerint a tétel szerint célszerűbb arról beszélni, hogy mik volnának a globális eredőjei a fenyegető ökológiai krízisnek, mintsem néhány kultúra sajátos működésének betudni azt, sőt mi több, bizonyos

⁶ Vö. az ún. *theory-to-activism* kortárs fogalmával. Ehhez lásd Brian MARTIN, *Theory for activists*, Social Anarchism, 44, 2010. <https://www.bmartin.cc/pubs/10sa.html>

⁷ A további keresztény párhuzamokért lásd EMMETT, NYE, 11.

⁸ *Uo.*, 11–12. (Az idegen nyelvű idézeteket a saját fordításomban közlöm. – V. R.)

civilizációkon, legfőképpen persze a nyugatin elverni a port miatta. Persze nem arról van szó, hogy minden politikai és „ökocentrikus” cselekedetet globális méretekben szükséges elgondolni és kivitelezni, hanem arról, hogy a Földet egységes ökoszisztémaként⁹ fölfogva szükséges a problémákra tekinteni. Ezzel összefüggésben pedig azt is ki kell emelni, hogy cselekedni helyi szinten érdemes. Erre utalnak azok a manapság egyre nagyobb figyelmet kapó kifejezések is, mint *a crisis of the common*, *a tragedy of the common*,¹⁰ vagy éppen az olyan szlogenek is, mint a „think globally, act locally”.

Végezetül az antropocén létállapotot és földtörténeti jelentőségét szükséges kiemelni mint jellegadó filozófiai alapvetést, amely az EH kutatóinak tudományos gondolkodását meghatározza. Az antropocén voltaképpen egy olyan javasolt földtörténeti elnevezés, amelynek feladata abban összponosul megalkotóik¹¹ szerint, hogy képes leírni azt a geotörténeti fázist, amelynek kezdetét az emberiségnek a Föld ökoszisztémájára gyakorolt globális hatása határozza meg. A kutatók szerint ez a globális méreteket öltött effektus olyan mértékben változtatta meg a Föld felszínét (litoszféra), a Föld élővilágát (bioszféra), a légkör összetételét (atmoszféra) és az ökoszisztéma körforgásos rendszerét, hogy a holocén korszak után már célszerű egy új, az emberi ágenciát megjelenítő éráról, az antropocénről beszélni. Az antropocén korszaka – számos kutató szerint – ezért akkor kezdődött, amikor az ember környezetre gyakorolt hatása olyan méretűvé vált, hogy az már a geológiai fókuszú kutatásokban is megkerülhetetlen tényezővé vált, jelezve, hogy nem lehet az ember szerepének vizsgálatát mellőzni. Itt érdemes az üledékrétegekben található növényvédő szerek negatív élettani hatásaira, vagy a biodiverzitás csökkenésére, bizonyos fajok eltűnésére, a tengerszint emelkedésére gondolni, sőt, akár az emberiség által termelt szemét világűrbe való kihelyezésének dilemmái is számos olyan aspektussal rendelkeznek, amelyek ezt a negatív hatást észrevehetővé és leírhatóvá teszik. Ezek a szubverzív hatások természetesen mára már tudományosan, különféle eszközökkel és műszerekkel mérhetők, és hosszú távon egyértelműen fenyegető, pusztító következményekkel járnak. Ezért amikor az EH alapvetésként kezeli azt, hogy az antropocén korában élünk, akkor nemcsak leíró, összegző tudományos munkát végez, hanem etikai felhívást is megfogalmaz. Olyan új bioetikát¹² tart tehát elkerülhetetlennek e tudományterület,

⁹ Ehhez lásd James Lovelocknak, a Gaia-elmélet megalapítójának néhány gondolatát említő Nature-cikket: Tim RADFORD, *James Lovelock at 100: the Gaia saga continues*, Nature, 25 June 2019. <https://www.nature.com/articles/d41586-019-01969-y>

¹⁰ A kifejezések jelentését nehéz megragadni, de talán a közösségi terek, a közös tulajdon tragédiájaként és kríziseként hivatkozhatunk rájuk.

¹¹ Az EH a biológus Eugene F. Stoermer tartja a kifejezés létrehozójának, az újralfelfedezőjének pedig Paul J. Crutzen. Az ő munkásságaikhoz lásd: Patrick KOCIOLEK, *Obituary: Eugene F. Stoermer (1934–2012)*, Diatom Research, 2012/4, 255–267. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0269249X.2012.729702>; Jos LELIEVELD, *Obituary: Paul J. Crutzen (1933–2021)*, Nature, 24 February 2021. <https://www.nature.com/articles/d41586-021-00479-0>

¹² Az akár szorosán idekapcsolható *environmental justice* fogalmához lásd továbbá: Mónica RAMIREZ-ANDREOTTA, *Environmental Justice = Environmental and Pollution Science*, eds. Mark L. BRUSSEAU, Ian

amely globális és mindenre kiterjedő, figyelembe vesz minden élőlényt. Azzal a tudással pedig, hogy az ember alakítója a saját környezetének, visszahelyezi a cselekvés imperatívuszát az emberiségre, sőt ezáltal újra is aktiválja annak saját felelősségét a bolygó jövőjéért.

II.

Az EH intézményesülésében és így a nemzetközi tudományosságban betöltött szerepének előmozdításában, a felsőoktatási struktúrák (át)alakításán és az ökológiai fókuszú tanszékek, képzések, kurzusok elindításán túl természetesen a publikációknak, a szaktudományos jelenlétnek is kiemelten fontos szerepe van. E gyorsan (akár azt is lehetne mondani, hogy exponenciálisan) bővülő terület publikációit két nagyobb, egyaránt jelentékeny csoportra lehet és kell osztani. Egyfelől – ugyan szem előtt tartva, hogy érthető fizikai okokból egyik vállalkozás sem törekedhet e mező teljes és befejezett regisztrálására – lényeges kiemelni azokat az EH tárgyköréhez kapcsolódó munkákat, amelyek vagy a mező interdiszciplináris vizsgálódásait kísérik meg bevezető jelleggel feltárni, vagy éppen önálló alkotásokként nyitnak meg újszerű vizsgálati aspektusokat az ökológiai fókuszú humántudományok számára. E bevezető jellegű dolgozat az utóbbi kutatások száma, irányai és témái, vagyis az EH intézményesülésének exponenciális lendülete miatt – a teljesség igénye nélküli – a főbb orientáló és hivatkozási alapként is jelentős alkotások felmutatására korlátozódik.

Mindenekelőtt két, vagy akár kissé bővebben három kiemelt jelentőségű, az EH széttartó tendenciát egybefogni igyekvő kiadványt szükséges feljegyezni. Az elsőként kiemelendő ezek közül mindenképpen az, amely az EH kutatásait először gyűjtötte rendszerbe, és hozott létre egyfajta bevezető, a főbb tematikus súlypontok megismertetését célzó kötetet. E kétszerős kézikönyv, amely e dolgozat hivatkozásaiban is jelentős pozíciót foglal el, a *The Environmental Humanities: A Critical Introduction* címet viseli. A 2017 elején megjelent, vállaltan bevezető jellegű és (egyszerre) edukatív¹³ kötet az EH számos izgalmas tárgyterületét (pl. *ecotourism, smart cities, urban planning, ecopoetics, ecophilosophy, climate ethics, environmental justice, ecotheatre* stb.) kívánja bemutatni. A szerzők, Robert Emmett és David Nye mindezek mellett a kötetükben azokra a kérdésekre is megkísérelnek releváns válaszokat adni, hogy például vajon melyek azok a módszerek és szükséges szemléleti változtatások, amelyekkel a humántudományok művelői a kritikai távlat megtartása mellett konstruktív (sőt gyakran célulvű) ismeretekkel is szolgálva lehetnek képesek javítani, sőt mit több, elősegíteni

L. PEPPER, Charles P. GERBA, London, Academic Press, 2019, 573–583. <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/environmental-justice>

¹³ Érdekes, hogy több, az EH tárgykörében írt tanulmány az oktatásban és a tanításban látja e tudományterület fő feladatát. Ez minden bizonnyal az etikai neveléssel, az új „zöldközpontú”, antropocentrizmus-kritikus világszemlélet kialakításával van összefüggésben.

az olyan ökológiai problémák megértését, mint például a globális felmelegedés, a fajok kihalása vagy éppen a Föld erőforrásainak¹⁴ kimerítése. Ráadásul azt is igen fontos kiemelni, hogy történeti szempontból is kiemelkedő jelentőségű e mű, ugyanis mindamellettt hogy feltérképezi a környezeti humán tudományok európai, ausztrál és amerikai eredőkkel rendelkező genealógiáját, a posztkoloniális és feminista elméletek általi kibővíthetőségükről és érintettségükről is beszámol.

Ezenfelül – és ez mindenképpen az EH irányú vizsgálódások sűrűsödését, népszerűségük növekedését mutatja – 2021 év végére már három, különböző kiadónál, három különböző „iskola” által szerzett kézikönyv látott napvilágot. Ezek a következők, megjelenési sorrendjükben: *Introduction to The Environmental Humanities*,¹⁵ *The Routledge Companion to The Environmental Humanities*,¹⁶ *The Cambridge Companion to Environmental Humanities*.¹⁷ Az elsőként említett kötet a fentebb szintén kiemelt *Critical Introduction*nel megegyezően szintén egyfajta bevezetést kíván nyújtani azok számára, akik az EH összefüggésrendszerét, eredőit, céljait, kihívásait kívánják megérteni, netán kutatásaik kiindulópontjait, kapaszkodóit keresik. A kiadvány egyedisége voltaképpen abban a pedagógiai szempontú hozzáállásban áll, hogy megkísérli az olvasóval a meghatározó írásokat, műalkotásokat, kampányokat és mozgalmakat megismertetni, miközben olyan fontos fogalmak magyarázatát is nyújtja, mint az antropocén, a környezeti igazságosság, a természet, az ökoszisztéma, az ökológia, a poszthumán és a nem-emberi. Sőt, mindemellettt olyan új területekre is figyelmet fordít, mint a kritikai állat- és növénytudomány, a gender- és queer-studies, az őslakos kultúrák vizsgálata és az energiakutatások. Hogy ezeket a diskurzusokat érthetővé és átláthatóvá tegye, a kötet diszciplínák szerint rendszerezve vizsgálja a művészetek és a humántudományok enyhítő szerepét az ökológiai válság fenyegető jövőjének tükrében.

A fentebbi (cím)felsorolás utóbbi két kötetének esetében nem monografikus kiadványokról van szó, hanem különféle témával és diszciplináris bázissal rendelkező

¹⁴ Bár érdemes lehet azon is figyelmesen elgondolkodni, hogy az erőforrás mint kifejezés nem rendelkezik-e már a szóösszetétel szemantikáját tekintve alapvető ideológiai hangsúlyokkal. A természetet mint erőforrást elgondoló terminológia mintha ugyanazt a hamis elválasztottságot hozná létre, amely a natúra-kultúra dichotómiájában is érzékelhető. Pontosabban, itt mintha a natúra osztódna tovább, egyfelől egy természetes, ősz, érintetlen natúrára, másfelől egy – az erőforrásként értett – természetre. Persze ez akár a kultúra kiterjesztéseként is érthető, olyan elnyomó kiterjedésként, amely a természetet is pusztán hasznosságában, az emberközpontság szemszögéből tudja egyáltalán megalkotni. Egy másik izgalmas gondolat-kísérlet lehet az emberi erőforrás kifejezés ideológiai tétjeinek feltárása, de ez a dolgozat kereteit nagymértékben meghaladná, ezért csak jelzésértékkel szükséges utalni egy német szociológus munkájára: Andreas RECKWITZ, *Die Gesellschaft der Singularitäten*, Berlin, Suhrkamp, 2018.

¹⁵ J. Andrew HUBBEL, John C. RYAN, *Introduction to the Environmental Humanities*, London, Routledge, 2021.

¹⁶ *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, eds. Ursula HEISE, Jon CHRISTENSEN, Michelle NIEMANN, London, Routledge, 2021.

¹⁷ *The Cambridge Companion to the Environmental Humanities*, eds. Jeffrey COHEN, Stephanie FOOTE, New York, Cambridge University Press, 2021.

tanulmányok gyűjteményeiről. Mégpedig olyan tanulmánykötetek ezek, amelyekben az adott kutatási területek szakértői közölnek összefoglaló igényű dolgozatokat, éppen azért, hogy így egy-egy szakértő írásán keresztül ismerhesse meg az olvasóközönség (szűkebben természetesen a zöld tudományok iránt elkötelezett szakma) a vonatkozó kutatások trendjeit, eredményeit és legfőképpen jövőbeni terveit. Az első e gyűjtemények közül a Routledge kiadónál megjelent munka, amely átfogó, transznacionális és interdiszciplináris térképet nyújt a területről, széles körű áttekintést adva annak alapelveiről, miközben mélyreható betekintést kínál a jövőbeli ökológiai fókuszú tudományosság izgalmas, és gyakran igencsak spekulatív új irányába. A *Cambridge Companion* pedig, hasonlóan az előbbihez, átfogó és közérthető bevezetést nyújt a környezeti humántudományokba, voltaképpen egy olyan interdiszciplináris tudományos mozgalomba, amely az éghajlatváltozás és annak negatív hatásai által átformált világra reagál, azt kívánja megérteni, egészen a környezeti rasszizmustól és a globális migrációtól kezdve az erőforrások kimerülésén át a nem-emberi világ fontosságáig. A könyv a környezeti válság 21. századi felismerésével, annak előzményeivel, jelenlegi formáival és jövőbeli alakulásaival, valamint az arra adott lehetséges válaszokkal foglalkozik. Érdemes kiemelni, hogy a kötet különböző korszakokból, területekről és globális helyszínekről származó tanulmányokat helyez előtérbe, de úgy szerveződik, hogy az olvasóknak átlátható kontextusokat adjon a terület alapvető vitáihoz, dilemmatikus csapásirányaihoz. Minden fejezet a környezeti humántudományok egy-egy kulcsfontosságú témáját vagy témakörét vizsgálja, bemutatja, hogy az adott téma miért alakult ki tudományos érdeklődésre szert tevő kategóriaként, feltárja a témák különböző megközelítéseit, javaslatokat tesz a kutatás jövőbeli útjaira, és mérlegeli a problémakör globális vonatkozásait, különösen azokat, amelyek a környezeti igazságosság kérdéseit érintik.

Az EH területének e kiemelt státuszú kötetein kívül természetesen számos fontos és minden bizonnyal hiánypótló kiadvány van jelen a tudományos össztermelésben, ezek ugyanakkor gyakran egy-egy specifikusabb, szűkebb terület szakkérdéseire, módszereire és céljaira fókuszálnak. Ezek közül – némileg önkényes módon válogatva – a következő könyvek lehetnek még érdekesekek: *Environmental Humanities. Voices from the Anthropocene*; *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis: Rethinking Modernity in a New Epoch*, eds. Clive HAMILTON, François GEMENNE, Christophe BONNEUIL, London, Routledge, 2015; *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*, eds. Elizabeth DELOUGHREY, Jill DIDUR, Anthony CARRIGAR, London, Routledge, 2016; Christophe SCHLIEPHAKE, *The Environmental Humanities and the Ancient World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.

¹⁸ *Environmental Humanities: Voices from the Anthropocene*, eds. Serpip OPPERMAN, Serenella IOVINO, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2016; *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis: Rethinking Modernity in a New Epoch*, eds. Clive HAMILTON, François GEMENNE, Christophe BONNEUIL, London, Routledge, 2015; *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*, eds. Elizabeth DELOUGHREY, Jill DIDUR, Anthony CARRIGAR, London, Routledge, 2016; Christophe SCHLIEPHAKE, *The Environmental Humanities and the Ancient World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.

mezőjében végzik kutatásaikat, de azok irányai és vállalásai megegyeznek az ökológiai fókuszú bölcsészettudományokéival.¹⁹

Az intézményesülés kiemelt jelentőségű komponensei, a kötetek bemutatása után rögtön át is térek a nagyobb publicitással, így az EH „ügyét” szélesebb olvasóközönséggel megismertetni képes folyóiratokra, amelyek szintén kiemelt diskurzusalakító potenciállal bírnak az ökológiai kérdéseket vizsgáló bölcsészettudományi kutatások számára. 2022 végén két ilyen jellegű, zöld fókuszú nemzetközi folyóirat működik, amelyek az EH-val folytatott párbeszéd kialakulásának, tanulmányok és kritikák megjelentetésének nyújtanak támogató és nyitott platformot.²⁰ Az első, az *Environmental Humanities* 2012 májusában kezdte meg működését az ausztráliai Új Déli Walesi Egyetemen (New South Wales University) Franklin Ginn és Dolly Jørgensen főszerkesztésében. Ahhoz, hogy e periodika célkitűzései, tudományos elkötelezettsége és szakmaisága egyértelművé válhasson, érdemes az első lapszám bevezető írásából röviden idézni:

Üdvözljük az új, nemzetközi, nyílt hozzáférésű folyóirat első kötetében. Az *Environmental Humanities* célja, hogy támogassa és elősegítse a környezeti kérdésekről folytatott széles körű diskurzusokat a Földön élő minden élőlényt érintő ökológiai és társadalmi kihívások növekvő tudatosságának idején. [...] A folyóirat további célja, hogy hozzájáruljon az ilyen és más újonnan kialakuló diskurzusok fejlődéséhez. Figyelembe véve, hogy a környezetkutatás különböző aldiszciplínáiban már léteznek folyóiratok, e folyóiratnak az a különleges feladata, hogy olyan tanulmányokat tegyen közzé, amelyek szélesebb interdiszciplináris olvasóközönséget kívánnak elérni, és/vagy amelyek a környezetkutatás új, merész interdiszciplináris megközelítéseit dolgozzák ki. Sok szempontból még nem világos, hogy mi is a környezetbölcsészet, és mivé fog válni. A környezeti humántudományok egyfelől hasznos ernyőnek tekinthető, amely számos, az elmúlt évtizedekben kialakult részterületet fog össze, és elősegíti a közöttük folyó új párbeszédet. Egy másik, talán még ambiciózusabb szinten a környezeti humántudományok kihívások elé állítják ezeket a diszciplináris kutatási területeket, és egy interdiszciplinárisabb, korunk legégetőbb problémáira irányuló beavatkozásra ösztönöznek. Jelenleg mindkét megközelítés egy zászló alatt él együtt. E folyóirat célja, hogy olyan teret nyisson, amelyben a szerzők és az olvasók élhetnek ezekkel a jelenleg formálódó lehetőségekkel.²¹

¹⁹ Ezekhez lásd bármelyik rendszerező szakkiadvány bibliográfiáját. Természetesen nehéz lehatárolni az ökológiai fókuszú kutatásokat, de ezek a bibliográfiák remek kiindulópontot adnak arra nézve, hogy melyek a legtöbbet hivatkozott, kiemelt értékű kutatások és kutatók.

²⁰ Matthias SCHMIDT, Jens SOENTGEN, Hubert ZOPF, *Environmental humanities: an emerging field of transdisciplinary research*, *GAIA*, 2020/4, 225–229.

²¹ Deborah Bird ROSE, Thom Van DOOREN, Matthew CHRULEW, Stuart COOKE, Matthew KEARNES, Emily O’GORMAN, *Thinking Through the Environment, Unsettling the Humanities*, *Environmental*

A Resilience: A Journal of the Environmental Humanities című digitális folyóirat a Nebraskai Egyetem kiadójához tartozó szemlézett platformként szintén fontos bázisa az EH intézményrendszerének. Hasonlóan az előbbi periodika céljaihoz, a Resilience is az ökológiai fókuszú kérdés létjogosultságára és jelentőségére kívánja meg felhívni a figyelmet a szerteágazó humántudományi kutatásokban. Egyik célja az, hogy a környezeti humántudományokat az ökológiai válságokkal tagolt humán jövőről szóló diskurzusok középpontjába helyezze. Ehhez tudományos fórum lévén úgy asszisztál, hogy a fenntarthatóság, a környezetvédelem és a zöld gondolkodás projektumai iránt érdeklődő humántudományokat művelő kutatók számára széleskörű programot, célt és persze platformot kínál. Ráadásul mindehhez egy olyan elméleti bázis, ha tetszik, publikációs központ létrehozását tervezik, ahol a bölcsészettudományok sokféle, különböző tudományos közönséget érhetnek el, és hozzájárulhatnak a jövő zöld szempontú alakításához.²²

Ezekből a szerkesztői előszavakból, a folyóiratok önidentitását taglaló bevezetőkből az derül ki, hogy a köteteknek és folyóiratoknak az intézményesülésben betöltött szerepe nem csak abban áll, hogy mértékadó publikációkként, tudományos munkákként segítik az EH tudományos terjedését, népszerűsítését. Jelentőségük és a humán jövő szempontjából kiemelt szerepük mindenekelőtt az, hogy mivel a bölcsészeti- és társadalomtudományok szakértelmének az EH környezettudományi kutatásaiban platformot biztosítanak, lehetőséget teremtenek a politikai és társadalmi szempontból releváns környezeti viták és diskurzusok lebonyolítására is. Ennyiben tehát – véleményem szerint – az EH tudományos publikációinak legfőbb feladata az lehet, hogy egyfajta tudományos hálózatot kialakítva kapcsolatokat hozzon létre a különböző fókuszú kutatások és az azokat művelő, elismert kutatók és oktatók között, így segítve a jövő humánszpontú zöld gondolkodásának előmozdítását.

III.

Az ökológiai fókuszú kutatások, kutatóközpontok és intézményi struktúrák nem pusztán 20. századi jelenségekre igyekeznek reagálni, hanem – mint magától értetődő módon minden időbeli gondolkodásalakzatnak – korábbi eredők is vannak. Olyan eredők ezek, amelyek a mából tekintve sem tűnnek szilárdnak, hanem a folyamatosan formálódó szemléletmódok kialakításában, a filozófiai alapok megteremtésében és nem mellesleg a természetben való bennefoglaltság felismerésében játszottak és játszanak ma is fontos szerepet. Ebben a rövid fejezet részben ezeket az izgalmas eredőket kívánom bemutatni. Azért is lehet szükség e történeti előzmények

Humanities, 2012/1, 1–5. <https://read.dukeupress.edu/environmental-humanities/article/1/1/1/8085/Thinking-Through-the-Environment-Unsettling-the>

²² A Resilience egye lapszámait lásd: <http://www.resiliencejournal.org/>

jelzésértékű – tehát azok mélyebb elemzésébe nem bocsátkozó – felvillantására, mert így láthatóvá és érthetővé válik az a tradíció, amelyet az EH az évtizedek (akár azt is lehet mondani, hogy évszázadok) során bejárt. Jelenti mindez azt, hogy kezdetben még csak e különböző művészeti, és elméleti alkotásoknak a természetszemléletében jelentek meg bűvópatakszerűen a zöld gondolatok, később pedig odáig is elérkeztünk, hogy már – erről volt fentebb szó – önálló kutatások és intézményrendszer(ek) keretében zajlanak az ökológiai bölcsészettudományok munkálatai. Arról nem is beszélve, hogy az EH történetiségét feltárni igyekvő munkák azon igyekezetében, hogy eme folyamatosan (és talán már exponenciálisan) terjedő kutatási mező történeti előzményeit minél pontosabban feltárják, benne rejlik egyfajta verifikációs igény is. E kutatásoknak kellő tradíciót és elméleti muníciót szeretnének biztosítani azáltal, hogy kiemelkedő filozófiai és irodalmi alkotásokhoz kapcsolják őket. A továbbiakban így e történeti előzmények felvillantására, és rövid, kommentárszerű magyarázatára kerül sor.²³

Az elsőként említendő – ezzel fontosságát és invenciózusságát jelzendő – mű, amely az EH-fókuszú kutatások kiemelt figyelmében részesült, a New England-i transzcendentalisták kötelékébe tartozó természetjáró és esszéista Henry David Thoreau *Walden, avagy az élet az erdőben* című alkotása. E viszonylag rövid, ma inkább már irodalmi műalkotásként számontartott (hiszen tudományos állításai igencsak anakronisztikusnak hatnak a mából tekintve) munka többek között olyan kifejezetten „öko” kérdésekkel igyekszik megbirkózni mint például, hogy mi a természet, mi a társadalom, miként gondolkodhatunk a kettő igencsak összetett viszonyáról; vagy, hogy vajon létezik-e önfenntartó életmód, ki lehet-e vonulni a társadalomból, és ha igen, miért érdemes ezt egyáltalán megtenni. Hovatovább, a hű rousseau-iánusnak (és akár azt is nyugodtan mondhatjuk, hogy protomarxistának, bár tudavelővő, hogy Marx írásaiban más irányokba indult el, mint Rousseau) is tekinthető szerző alkotása arról is izgalmas reflexiókkal szolgál, hogy a visszavonulás e társadalmi konvencióktól, a kivonulás a társadalomból és az emberi szabadságot elnyomó (bér)munka béklyóinak levétele lenne-e az egyetlen út az autentikus, és ennyiben nem önpazarló, békés életmód eléréséhez. Csak ebből a pár kiválasztott gondolatfoszlányból, a témák irányultságából és a kötet igencsak nagy hatástörténettel rendelkező filozófiai aspektusaiból is kitűnően látszik, hogy miért válhatott ilyen könnyedén hivatkozási alappá ez az 1856-ban (!) kiadott alkotás az EH kutatásai számára. Kifejezetten számos későbbi, az ökológiai kérdésekkel más-más megközelítések felől foglalkozó kutatót inspiráltak és készítettek rendszerszintű gondolkodásra Thoreau állításai, közöttük talán a legfontosabbak név szerint a következők: John Muir, Jane Addams, Aldo Leopold, Edward Abbey, Kathleen D. Moore és Terry Tempest Williams. Ezeknek az egyébként heterogén diszciplináris háttérrel rendelkező kutatóknak, szerzőknek, íróknak az a közös a munkásságában, hogy mindegyikőjük más-más nézőpontból, de mégis egy irányba tekintve azon fáradozott, hogy a természet és társadalom,

²³ E feladathoz a fentebb már említett *The Environmental Humanities: A Critical Introduction* című munka *Emergence of Environmental Humanities* fejezet kronológiája nyújt segítséget.

natúra és kultúra dichotóm rendszerének történetiségét képes legyen pontosabban megérteni, és így következőképpen a két mesterségesen – nyelvi alapokon – elválasztott mező egymásrahatásainak és összefüggéseinek nélkülözhetetlenségét kimutathassák.

Aldo Leopold amerikai ökológusnak (erdésznek, környezetvédőnek és írónak) például kiemelten fontos szerepe volt a modern környezeti etikák, a környezet felé forduló etikus magatartáslehetőségek kidolgozásában. Ökocentrikus és holisztikus Föld-etikája kifejezetten nagy hatást gyakorolt a különféle, 20. században gyökerező környezeti mozgalmakra, tüntetésekre, ellenállásokra. Leopold nagyívű munkáiban kiemelten a biodiverzitás és ökológiai alapotottságú gondolkodásmód fontosságát hangsúlyozta, és nem mehetünk el amellett sem, hogy műveivel a vadgazdálkodás tudományának egyik, ha nem a legfontosabb megalapítója volt.²⁴ Vagy például említhetnénk az amerikai John Muirt, aki az amerikai nemzeti parkok atyjaként, esszéistaként, zoológiával foglalkozó kutatóként sokat tett az Egyesült Államok „természetének” megóvásáért, az „új vadon” megteremtésért. Nélküle elgondolhatatlan lenne az USA nemzeti parkjainak megőrző, konzerváló funkciója, de nem pusztán tudományos munkájával tűnt ki a korabeli „zöld” gondolkodók közül, hanem abban is kiemelt szerepe volt, hogy az oktatás rendszerében is megjelenjenek a különféle prezervációval, környezetvédelemmel kapcsolatos elgondolások. Az ő munkássága azért is fontos kapcsolódási pont az EH számára, mert a környezeti humántudományok kétarcúsága, kétfókuszúsága figyelhető meg benne: az az eszme, hogy tisztán tudományos, kiemelten pedig interdiszciplináris munka nem gondolható el az oktatás nélkül. Vagyis a kutatás, a minden oktatási szintre kiterjesztendő információátadás és a környezettudatos emberek nevelése össze kellett és kell, hogy kapcsolódjon. Muir ugyanis már akkor, a 19. század derekán jól látta: eredményeket csak úgy lehet elérni, ha a tudomány felfedezéseit felhasználva a társadalom szemléletét sikerül formálni, érzékennyé tenni a különféle zöld tematikák irányába.²⁵ Utoljára pedig egy olyan személyt szükséges megismerünk, aki környezeti filozófiájával és aktivizmusával jelentős hatást gyakorolt a későbbi generáció tagjaira, sőt a környezeti mozgalmak alapvetései is jelentős részben tőle, az ő munkásságából erednek. Edward Abbey számos írásában kritizálta az Egyesült Államok kormányának közterület-politikáját, több esszéjében és az 1968-as *Desert Solitaire* című könyvében a természetírás (nature writing, ecofiction) hagyományához, illetve Thoreau-hoz kapcsolódva számol be a Kolorádó-fennsík sivatagában eltöltött napjairól. Később esszéválogatást is készített Thoreau tiszteletére, amelybe számos környezeti tematikát érintő, kifejezetten fontos, mai napig érvényes problémákra reflektáló írását is beemelte.²⁶

Az előbb említett szerzőkön és munkáikon túl fontos történeti adalék a szintén amerikai Georg Perkins Marsh kiváltképp népszerű és nagy jelentőségű köteté is. Az 1864-ben *Man and Nature* címmel megjelent könyv kísérelte meg először

²⁴ Ehhez lásd még: <https://www.aldoleopold.org/about/aldo-leopold/>

²⁵ Muir munkásságához lásd még az általa a hegyek és a vadon védelmében alapított, Sierra Club internetes oldalát: https://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/life/muir_biography.aspx

²⁶ Ehhez lásd még bővebben: <https://www.abbeyweb.net>

megkérdőjelezni és kritikával illetni azt az általános vélekedést, hogy az ember természetre gyakorolt hatása általában véve pusztán jóindulatú és pozitív vagy akár teljes mértékben elhanyagolható. E kritikáját alátámasztandó azt állította, hogy a Földközi-tenger ősi civilizációi a környezetükkel való visszaéléssel, annak kizsákmányolásával és pusztán természeti erőforrássá degradálásával saját összeomlásukat okozták. Ráadásul ezt azért tette, hogy figyelmeztesse olvasóit e párhuzamra: a hegyoldalokon akkor (a 19. században) folyamatban lévő, és egyre gyorsabb tempóra kapcsoló erdőirtás, a talaj erodálása a jólétüket fenntartó természetes termékenység tönkretételét eredményezi, és ugyanúgy, ahogyan a Mediterráneum ősi civilizációnak esetében, a 19. századi talajlerózió is a nyugati civilizáció összeomlásához vezethet. Marsh munkáiban rigorózan kidolgozta azokat a tudományos alapvetéseket, amelyek negligálása nélkül szerinte a fiatal amerikai köztársaság jó eséllyel megismételheti az ókori világ számos hibáját. Talán azt sem túlzás mondani, hogy e reformokra és nagyívű változásokra ösztönző munka azáltal, hogy újra összekapcsolta a kultúrát a természettel, a tudományt a történelemmel, korának egyik legnagyobb hatású szövegévé vált, Darwin *A fajok eredete* című, mindössze öt évvel korábban megjelent műve mellett. A *Man and Nature* számos kiemelkedő kutató munkásságának jelentett kiindulási alapot (pl. Rachel Carson, Bill McKibben), és az EH történetének is kiemelt, központi alkotásává vált.

A nemrégiben megjelent *The Future of Nature* antológia²⁷ – a fentebb hivatkozott bevezető kötet *Emergence of Environmental Humanities* című fejezete szerint²⁸ – további három kiemelkedő fontosságú koncepciót mutat be. E koncepciók szintén olyan történeti előzményeknek tekinthetők, amelyek mind a mai napig ösztönzően hatnak a kortárs kutatások számára. Alexander von Humboldt és Aimé Bonpland az *Esszé a növények földrajzáról* című 1807-es írásában a természet egybetartó, egyfókuszú és így szükségképpen bolygószerű tanulmányozása mellett érvel; William Stanley Jevons 1865-ös tanulmányában a szénellátás, a szénfogyasztás és a Brit Birodalom természetpusztításának összefüggéseiről értekezik; a harmadikat pedig Vlagyimir Vernadskij 1926-ban közreadott bioszféra-elképzelése alkotja. Nem lehet véletlen, hogy ezektől a gondolkodóktól és az ilyen színvonalú, ökológiai perspektívákkal rendelkező kutatóktól direkt út vezet a környezeti humántudományok kialakulásához, amelyek – mint az itt röviden felvillantott művek nagy része – a környezetet és a társadalmat elválaszthatatlanul összekapcsolódnak, közös rendszernek tekintik, nem mellesleg pedig a két szféra kölcsönös egymásrahatásait tartják kiemelt fontosságú vizsgálati terepnek. Ami persze azt is magával hozza, hogy e művek teremtették meg azokat a gondolati alakzatokat, filozófiai fundamentumokat, amelyek elvetik e merev, ideologikus szétválasztásokat, és így az emberiség tagjainak is kiemelt, egyszerre közös és egyéni felelősséget tulajdonítanak a környezeti problémák kialakulásában és kezelésében.²⁹

²⁷ Erről az antológiáról lásd: <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300184617/future-nature/>

²⁸ EMETT, NYE, 5.

²⁹ Ugyanakkor az EH nem pusztán a napnyugati filozófiák állításaiból, meglátásaiból és írásaiból eredeztetni önmagát, hanem az európai és észak-amerikai gondolkodási hagyományon kívül jelentős mér-

E rövid, összegző dolgozat végén pedig álljon egy olyan idézet Robert S. Emmett és David E. Nye fentebb már többször említett kötetének egyik fejezetéből, amely az EH céljait és céljainak eléréséhez szükséges sarkalatos és kiemelt szempontokat listázza:

A környezeti humántudományokban kialakult fogalmak összefüggenek egymással. Együttesen olyan perspektívát sugallnak a világnak, amely alapvetően különbözik attól, amit bármelyik tudományág művel. Bárki, aki például az állatokat társfajokként tanulmányozza, összefüggéseket láthat az indiai elefántok, a fekete orrszarvúak vagy a farkasok, valamint a gyarapodással vagy a közös javak válságával kapcsolatos kutatások között. Hasonlóképpen, a lassú erőszak gyakran ugyanazokban a helyzetekben van jelen, amelyekben a dehumanizációval és az ökorasszizmussal találkozunk. A közös javak válsága helyi szinten példázza a környezeti válság egészét. Ha komolyan vesszük a fogalmaknak ezt a körét és az általuk kezelt sürgős problémákat, felelőtlenségnek tűnik a régi típusú, egyetlen tudományágon belül dolgozó, szűken vett aggodalmakra összpontosító humántudományok átvétele. Ehelyett a filozófusnak a történelemtől kell gondolkodnia, a történésznek az antropológiáról, az antropológusnak (aki már interdiszciplináris területen dolgozik) a technikatörténetről, és így tovább, a humán tudományok egész területén. A tanszékek közötti falakat le kell bontani, hogy szembe tudjunk nézni a környezeti problémákkal.³⁰

VINCZE RICHÁRD

PhD-hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem

v.richmail@gmail.com

Environment and Humanities

Introductory Study about Foundation, main Goals and Research of Environmental Humanities

Abstract: Environmental Humanities has emerged as a discipline that seeks to explore aspects of ecological relations that have not been analysed (or are not possible to be analysed) by the natural sciences. The enquiry carried out in this particular field must be done by using the toolkit of the humanities in order to gain a better understanding of the current ecological problems. The paper aims to provide an overview of this field of research with special attention

tékben támaszkodik feminista és posztkoloniális kritikai alapállásokra, kutatásokra. Ehhez szintén lásd EMMETT, NYE, 4.

³⁰ *Uo.*, 21.

to exploring its historical antecedents and presenting its basic philosophical concepts. It also identifies the most important publications of the field and refers to textbooks, studies, and the system of journals. This introductory study tries to open up the discourse on the possibilities offered by the humanities that can contribute to solving (or soothing) the above mentioned environmental issues.

Keywords: Environmental Humanities, science, humanities, ecological problems, Anthropocene

DOI: 10.37415/studia/2023/1-2/129-144.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

